

Оксана МКРТІЧЯН,

<https://orcid.org/0000-0003-4962-3631>

доктор педагогічних наук,

доцент кафедри дошкільної педагогіки і фахових методик

Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди,

(Харків, Україна) mkrtychan79@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ В МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІН ХУДОЖНЬО- ЕСТЕТИЧНОГО ЦИКЛУ

На сучасному етапі розвитку людства формування творчого потенціалу особистості визнано одним з найбільш важливих і пріоритетних напрямів. В умовах українських реалій до загальновідомих аспектів розв'язання цього питання підключаються ще й соціальні, філософські, психологічні та педагогічні аспекти. Особливого значення набуває ця проблема саме у ЗДО, коли у дітей формується уявлення про творчість у різних його аспектах. Тому питання підготовки майбутніх вихователів до формування творчого потенціалу є актуальним. В статті, на основі аналізу психолого-педагогічної, соціологічної, філософської методичної літератури визначено теоретичні засади формування творчого потенціалу. Доведено, що під потенціалом розглядаються можливості, засоби, які можуть бути використані для досягнення певної мети; сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил особистості, суспільства, держави, що можуть бути використані в певній галузі. Творчий потенціал є інтегральною властивістю зберігати свою біологічну і духовно-психологічну здатність і здійснювати перетворюючу діяльність, спрямовану на просування до спільної творчої мети. Мета статті – визначити суть поняття «потенціал» та «творчий потенціал

майбутнього вихователя», обґрунтувати шляхи формування творчого потенціалу майбутніх вихователів у процесі вивчення дисциплін художньо-естетичного циклу. Творчий потенціал як якісна характеристика особистості вихователя вимагає створення певного забезпечення для його формування. Автором доведено, що важливе місце для майбутнього вихователя щодо формування його творчого потенціалу посідає якісне засвоєння дисциплін художньо-естетичного циклу. Професійна підготовка вихователя визначена як цілеспрямований, особистісно-орієнтований і спеціально організований процес, що здійснюється в процесі здобуття педагогічної освіти та має за мету формування спеціаліста, здатного до здійснення навчання, виховання та цілісного розвитку особистості.

Ключові слова: *потенціал, творчість, підготовка, вихователь, дисципліни художньо-естетичного циклу, технологія.*

Oksana MKRTICHIAN

<https://orcid.org/0000-0003-4962-3631>

*Doctor of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Preschool Pedagogy
and Professional Methods
of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine) mkrtychan79@gmail.com*

FORMATION OF CREATIVE POTENTIAL IN FUTURE EDUCATORS IN THE PROCESS OF STUDYING DISCIPLINES OF ARTISTIC AND AESTHETIC CYCLE

At the present stage of human development, the formation of creative potential of the individual is recognized as one of the most important and priority areas. In the conditions of Ukrainian realities, social, philosophical, psychological and pedagogical aspects are connected to the well-known aspects of solving this issue.

This problem acquires special significance in the children's institutions, when children form an idea of creativity in its various aspects. Therefore, the issue of preparing future educators for the formation of creative potential is relevant. In the article, on the basis of the analysis of psychological-pedagogical, sociological, philosophical methodical literature the theoretical bases of formation of creative potential are defined. It is proved that the potential considers opportunities, tools that can be used to achieve a certain goal; the totality of all available means, opportunities, productive forces of the individual, society, state, which can be used in a particular field. Creative potential is an integral property to maintain its biological and spiritual-psychological ability and to carry out transformational activities aimed at advancing to a common creative goal. The purpose of the article is to determine the essence of the concept of «potential» and «creative potential of the future educator», to justify the ways of forming the creative potential of future educators in the process of studying the disciplines of artistic and aesthetic cycle. Creative potential as a qualitative characteristic of the educator's personality requires the creation of certain support for its formation. The author proves that an important place for the future educator in the formation of his creative potential is the quality of mastering the disciplines of the artistic and aesthetic cycle. The professional training of an educator is defined as a purposeful, personality-oriented and specially organized process carried out in the process of obtaining pedagogical education and aims to form a specialist capable of training, education and holistic personality development.

Keywords: potential, creativity, training, educator, disciplines of artistic and aesthetic cycle, technology.

Постановка проблеми. Зміст підготовки сучасних вихователів на сьогодні змінюється. ЗДО потребує такого фахівця, який має глибокі знання у галузі професійної діяльності та розвитку творчого потенціалу особистості. Тому актуальною стає підготовка саме таких спеціалістів, які досконало володіють базовими знаннями в цій галузі й уміють їх відтворювати.

Аналіз досліджень. Теоретичні аспекти дослідження питань творчості

висвітлено в працях відомих учених як: І. Бех, Н. Бібік, С. Максименко, В. Майборода, Л. Пуховська, В. Паламарчук, В. Рибалка, М. Слюсаревський та ін. У дослідженнях А. Алексюка, П. Гончарука, Ю. Лук'янової, С. Сисоєвої висвітлено питання формування професійних, загальних, творчих умінь і навичок.

В українській суспільній думці розглядати життя як творчість, пропонують науковці Л. Сохань, В. Доній, Г. Несен, В. Назаренко, Г. Сагач, Г. Єрмаков, В. Шинкарук, звертаючи увагу на соціально-психологічний аналіз проблеми. Дослідження проблеми «творчого потенціалу особистості» пов'язане з роботами таких авторів, як В. Андрущенко, В. Бех, О. Грива, С. Гончаренко, І. Зязюн, М. Михальченко, І. Надольний, В. Муляр, В. Пазенок та ін.

Вивчення фонду наукових досліджень доводить, що питання формування творчого потенціалу перебуває на початковому етапі дослідження. Так, філософський аспект феномену творчого потенціалу розглядався у праці Н. Маринець (потенціал: формування та реалізація у сучасному суспільстві). У педагогічній науці дослідження творчого потенціалу стосується здебільшого питань формування творчого потенціалу. Науковець В. Нищета розглянув проблему використання творчого підходу в контексті українознавства моментів із використання методу проектів. Дисертація Н. Устинової стосується розвитку творчого потенціалу вихователя в системі післядипломної педагогічної освіти. Отже, попри накопичений досвід і усвідомлення феномену творчого потенціалу особистості, питання його формування у майбутніх вихователів у процесі вивчення дисциплін художньо-естетичного циклу не розкрито.

Мета статті – визначити суть поняття «потенціал» та «творчий потенціал майбутнього вихователя», обґрунтувати шляхи формування творчого потенціалу майбутніх вихователів у процесі вивчення дисциплін художньо-естетичного циклу.

Виклад основного матеріалу. Проблема формування та реалізації творчого потенціалу особистості належить до найбільш актуальних соціологічних та психолого-педагогічних проблем. Феномен «творчого

потенціалу» є динамічним, змінним, залежить від діяльності людини, реального стану соціального середовища (виробництва, політичних відносин, культури, духовності суспільства), в якому розгортається весь процес особистості. Але творчий потенціал залежить і від внутрішнього стану особистості. Всім відомо, що гарне самопочуття підіймає потенціал людини, розгублений стан знижує його. Глобалізація, інформатизація, ринкові відносини впливають на формування «творчого потенціалу особистості», що адже саме від його дієвості залежить активність особистості та її роль у суспільних процесах.

Зокрема, для подальшої теоретичної розробки творчого потенціалу значний інтерес має аналіз поняття «потенціал» та «творчість».

Аналіз проблеми, що досліджується, свідчить, що «потенція», «потенційне» та «потенційність» науковці визначають як: «потенційне» – це те, що приховане, може проявлятися та бути використаним в будь-який час; «потенційність» – це тенденція, мета, що досягається за певними умовами; «потенція» – можливість, дія щодо різноманітної діяльності, які проявляються за певних умов» (Гекало, 2014).

Отже, «потенціалом» є можливості, засоби, що можуть бути використані для досягнення мети; сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил окремої особистості, суспільства, держави, що можуть бути використані в певній галузі.

Науковцями доведено, що тільки під час взаємодії людини з оточуючими, що реалізується в діяльності та спілкуванні, відбувається її особистісне зростання. Потреба у взаємодії з іншими є природною потребою людини, котра реалізується в кожного індивідуально.

Дослідження проблеми особистісного потенціалу в педагогіці має глибокі корені, що засвідчує аналіз педагогічних праць. Значущою є сучасна тенденція щодо вивчення проблеми, та доцільно зазначити про те, що поряд з вивченням потенціалу особистості сьогодні розглядаються окремі види, а саме: творчий, емоційно-вольовий, інтелектуальний та аксіологічний, що забезпечує унікальність особистісного потенціалу кожної людини. Зазначимо, що в кожній

особистості є потенції, які проявляються в видах діяльності. Тому, творчий потенціал виступає видом, складником особистісного потенціалу, що впливає на розвиток особистісного потенціалу в цілому.

Слід зазначити, що підготовка майбутнього вихователя до розвитку творчого потенціалу дошкільників на заняттях з музики є цілісною, багатоструктурною системою, що відповідає принципам, меті, завданням педагогічної підготовки майбутніх вихователів музики та визначає його готовність до означеного процесу. Для того, щоб майбутній вихователь зміг забезпечити успішний розвиток творчого потенціалу дітей на заняттях з музики, він має сам вільно орієнтуватися в музично-творчому процесі, розвивати та реалізовувати свій творчий потенціал у діяльності, що передбачає розвиток особистості, тобто вкладатися в теоретичну модель: думка – почуття – дія, і можна використати при формуванні творчого потенціалу під час вивчення дисциплін художньо-естетичного циклу.

Науковці доводять, що провідними функціями ефективної активізації творчого потенціалу дітей є: систематизуюча, інформаційна, розвивально-виховна, інтегруюча, трансформаційна, корегуюча.

У своїх працях вчені зосереджують увагу на використанні фольклору в формуванні особистості, що, на нашу думку є доречним. Вони зазначають про те, що фольклор впливає на емоції людини та розвиває почуття, дитина запам'ятовує та переживає певні суспільні вимоги та цінності, активно включаються до спілкування та діяльності.

Дослідниками виокремлено особливості розвитку творчого потенціалу дошкільників, а саме: розвиненість уяви, скерованість на створення нових образів; здатність до моделювання нових оригінальних об'єктів та ситуацій; до прояву естетичних почуттів у процесі пізнання; відмінна пам'ять тощо.

Отже, вивчення філософських, педагогічних досліджень дозволяє визначити особистісний потенціал як потенційну можливість, що за умов внутрішніх зусиль особистості та зовнішніх, спеціально створених умов, може бути реалізована в певній діяльності та виявляється у певних діях і вчинках

особистості. Потенціал особистості потребує формування й розвитку, що відбувається за етапами, а саме: накопичення й розкриття, поповнення та вдосконалення.

Зазначимо, що творчість полягає не у формах життя безпосередньо, а у формах культури, які є змістовими моделями відношень, їх зв'язків. У зв'язку з цим «лінія людського життя – це опанування людською культурою» (Бибик, 2006). Перетворення предметно-практичних відношень у ціннісно-сміслові є феноменом культури, і результатом є творчість, яка неможлива без розширення змісту життя, значення творчого світу для людини.

Вихователю необхідно цілеспрямовано здійснювати загальну освіту та розвиток вихованців. Майбутній вихователю повинен розвивати професійні вміння, вдосконалювати свої вміння, відкривати творчий потенціал дітей, який є основою до розвитку суспільства.

Науковці розглядають творчий потенціал як «інтегральну властивість», що зберігає свою біологічну та духовно-психологічну здатність, здійснює перетворюючу діяльність, яка спрямована на спільну мету.

Виділяємо такі шляхи розвитку творчого потенціалу:

- збагачення змісту освіти і наповнення його інформаційним матеріалом про роль творчості та про сутність життя, про способи реалізації творчого потенціалу;
- формування освітнього простору, в якому актуалізується потреба в розвитку творчого потенціалу;
- створення позитивної творчої атмосфери і сприятливого психологічного клімату в кожному закладі освіти.

В педагогічній літературі стосовно підготовки вихователя усіх освітніх ланок і спеціальностей вживаються такі терміни, як. Доцільно також зауважити, що дослідники вносять певні зміни в розуміння понять «професійна підготовка» та «професійно-педагогічна підготовка».

Так, компонентами структури професійної підготовки вихователя, на думку В. Вербець, є загальноосвітня, психолого-педагогічна та спеціальна

підготовка, а психолого-педагогічний компонент складається з педагогічної, психологічної та методичної підготовки. Об'єднує всі компоненти професійної підготовки вихователя педагогічна практика (Вербець, 2005).

Щодо терміна «професійно-педагогічна підготовка», то його розуємо, як синонімом поняття «професійна підготовка», тобто підготовка вихователя в сукупності загальнонаукового, психолого-педагогічного, спеціально-предметного компонентів.

О. Глузман відзначає про те, що результатом професійної підготовки майбутнього вихователя є усвідомлення цілісності своєї діяльності, пов'язаної з вирішенням творчих педагогічних завдань, спрямованих на формування кожної особистості (Глузман, 2012).

В. Пащенко метою професійно-педагогічної підготовки майбутніх вихователів у педагогічному закладі вважає «формування та розвиток особистості викладача-вихователя, який має творчу індивідуальність і володіє науковим методом дослідження», а головним завданням закладу, який готує вихователя, є формування суб'єкта професійної діяльності, здатного бачити й творчо розв'язувати проблеми педагогічного процесу в спільній діяльності з учнями (Пащенко, 2001).

В. Володько вважає підготовку вихователя до педагогічної діяльності, важливою складовою якої є уміння визначати послідовність виконання освітніх завдань (Володько, 1999: 98).

Учені наполягають, що у майбутнього вихователя доцільно гармонізувати культурні, методичні знання, психолого-педагогічні, забезпечити базову підготовку через запровадження державних стандартів, створення умов для персоніфікованої педагогічної освіти (Желан, 2015).

Таким чином, підсумовуючи погляди українських науковців на суть, структуру, мету і завдання професійної підготовки вихователя, можемо зробити такі узагальнення та уточнення:

- професійна підготовка вихователя є процесом і засобом здобуття педагогічної освіти;

- професійна підготовка забезпечується шляхом засвоєння таких компонентів її змісту, як фахової, методичної, інформаційно-технологічної, психолого-педагогічної, практичної та соціально-гуманітарної підготовки;

- у процесі професійної підготовки відбувається цілісний розвиток особистості студентів, формуються його індивідуальні професійні якості;

- основною метою професійної підготовки вихователя є формування спеціаліста, здатного забезпечити цілісний розвиток особистості своїх майбутніх учнів.

Отже, щодо поняття «професійна підготовка вихователя» розуміємо цілеспрямований, особистісно-орієнтований і спеціально організований процес, що здійснюється в процесі здобуття педагогічної освіти та має за мету формування спеціаліста, здатного до здійснення навчання, виховання та цілісного розвитку особистості.

Вивчення проблеми фахової підготовки вихователів у педагогічній літературі зазначило, що, окрім теоретичних і методологічних засад підготовки вихователів (Ю. Бабанський, В. Гриньова, О. Дубасенюк, О. Савченко, Л. Ткаченко), ученими активно досліджуються аспекти професійної підготовки майбутніх педагогів, як: проблема освіти працівників педагогічних закладів освіти (Л. Хомич), організація педагогічної практики (О. Абдулліна, Н. Казакова, М. Козій, Г. Шулдик та В. Шулдик), проблеми загальнопедагогічної та методичної складових професійної підготовки вихователя (О. Абдулліна, К. Авраменко, О. Антонова, Л. Нечепоренко, В. Шахов), особливості підготовки вихователя до виховної роботи (Т. Довженко), питання професійної підготовки вихователя (О. Пехота), питання формування умінь студентів до індивідуальної роботи (В. Єремєєва), становлення та розвитку педагогічної освіти в Україні (О. Глузман, В. Луговий, М. Козій, В. Майборода, Л. Хомич), питання організації професійної підготовки вихователя за кордоном (А. Василюк, Л. Пуховська, Н. Яцишин), питання технології професійної підготовки студентів-майбутніх вихователів (О. Антонова, О. Дубасенюк, В. Євдокимов, С. Сисоєва, І. Прокопенко),

проблема підготовки вихователя в умовах Болонського процесу (В. Бондар, В. Кремень) тощо. Серед науковців, які займаються переважно проблемою професійної підготовки вихователя, слід виокремити: О. Савченко (теоретичні і методологічні питання професійної підготовки вихователя), К. Авраменко (методична підготовка вихователя), Л. Хомич (психолого-педагогічна і практична підготовка майбутніх вихователів, проблема ступеневої підготовки педагогічних кадрів), Н. Казакова (організація педагогічної практики), М. Козій (розвиток педагогічної освіти в Україні, організація педагогічної практики майбутніх вихователів) тощо.

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень з проблеми професійної підготовки фахівців у ЗВО, організація й вдосконалення умов для розвитку професійних якостей майбутнього вихователя потребує подальшого ґрунтовного аналізу з позицій сучасного бачення спеціаліста. Наведемо основні параметри професійно важливих якостей, які мають формуватися у процесі навчальної діяльності, у тому числі практичної:

- 1) усвідомлення професійного вибору (зацікавлення професією, мотивація щодо її одержання, усвідомлення проблем майбутньої професійної діяльності);
- 2) ціннісні орієнтації людини (гуманізм, чесність, порядність);
- 3) психологічні якості (самоконтроль, інтелект, відповідальність, акуратність).

Важливе місце для майбутнього вихователя щодо формування його творчого потенціалу посідає якісне засвоєння дисциплін художньо-естетичного циклу, таких, як: «Практикум з дошкільного репертуару», «Основи музичного виховання», «Історія музичного мистецтва», «Голосова культура вчителя», «Музичний інструмент», «Хоровий спів», «Декоративно-прикладне мистецтво та основи дизайну» та інших, що передбачають розкриття теоретичних основ художнього розвитку дітей дошкільного віку, поглиблення фахової підготовки, озброєння майбутніх вихователів уміннями активізувати інтерес дошкільників та сформувати власний творчий потенціал.

Для успішної діяльності з дітьми вихователям необхідно володіти знаннями з естетичного виховання (знати твори мистецтва, форми та методи естетичного виховання тощо).

Таким чином, з'ясовано, що специфікою вивчення дисциплін художньо-естетичного циклу в процесі професійної підготовки вихователя є: високий рівень сформованості фахових знань, умінь та навичок майбутнього вихователя при вивченні предметів художньо-естетичного циклу досягається за таких умов: орієнтація методологічної концепції художньо-педагогічної освіти на засаді синтезу інноваційної технології в педагогіці й в художньо-естетичній освіті; побудові освітнього процесу на засадах гуманізації, гуманітаризації освіти, взаємодії; введення в освітній процес ЗДО умов, які сприяють формуванню індивідуального стилю майбутньої професійної діяльності; включення у зміст фахових дисциплін інтегративних методик тощо.

Ціннісні орієнтації майбутнього вихователя – це ті соціальні цінності, які визначають його стратегічні цілі, а також зміст і спрямованість особистісних потреб, мотивів та інтересів. Тому ці орієнтації можна сприймати як важливий механізм регуляції діяльності. Важливо також зазначити, що одну з найважливіших ролей система ціннісних орієнтацій виконує в професійній діяльності людини. У свою чергу, під особистісним смислом у науковій літературі розуміють усвідомлення людиною важливості тих чи інших об'єктів реальності, що визначається їхньою роллю і місцем у житті та діяльності.

Слід також зазначити, що, за висновками науковців, ціннісно-смилова сфера особистості займає місце на перетині двох сфер: мотиваційної та світоглядної структури свідомості людини. У зв'язку з цим наголошується, що ціннісно-смилова сфера майбутнього вихователя є центром професійно-особистісної саморегуляції на основі ціннісно-орієнтованого вибору, що передбачає самореалізацію, свободу особистісного самопрояву.

Відповідно до шляхів удосконалення професійної підготовки у ЗВО необхідним є виявлення можливостей дисциплін художньо-естетичного циклу формуванні творчого потенціалу здобувачів вищої освіти.

Висновки. Отже, на підставі аналізу наукових праць з'ясовано поняття «потенціал», «творчий потенціал майбутнього вихователя», визначено шляхи розвитку творчого потенціалу. Потенціал являє собою джерела, можливості, засоби, запаси, які можуть бути використані для досягнення певної мети; сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил окремої особистості, суспільства, держави, що можуть бути використані в певній галузі. Творчий потенціал є інтегральною властивістю зберігати свою біологічну й духовно-психологічну здатність здійснювати перетворюючу діяльність, спрямовану на просування до спільної творчої мети.

Доведено, що творчий потенціал як якісна характеристика особистості вихователя вимагає створення певного забезпечення для його формування. Можливостями для такого забезпечення володіє зміст процесу професійної підготовки майбутнього фахівця під час навчання у закладі вищої педагогічної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бибик С. П. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / за ред. С. Я. Єрмоленко. Харків: Фоліо, 2006. 623 с.
2. Вербець В. В. Теоретико-методологічні засади формування духовно-творчого потенціалу студентської молоді: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Київ, 2005. 39 с.
3. Володько В. М. Основні проблеми підготовки майбутнього вчителя. *Педагогіка і психологія*. 1999. № 2. С. 89–98.
4. Гекало Л. Розвиток творчого потенціалу педагога. *Початкова освіта*. 2014. № 10. С. 5–8.
5. Глузман А. В. Зміст понять «компетентність» і «компетенція» в сучасній педагогічній практиці. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*. 2012. Вип. 17. С. 11-14.

6. Желан А. В. Формування музичної компетентності майбутніх вихователів днз під час навчання у ВНЗ. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2015. № 4. С. 186-191.

7. Мкртічян О. А. Підготовка вихователів закладів дошкільної освіти до розвитку музичних здібностей дітей 4-7 років: теоретичний та методичний аспекти. Харків: Видавництво «Мітра», 2020. 402с.

8. Пащенко В. О. Професійна підготовка вчителя. *Підготовка педагогічних кадрів до роботи в умовах нової структури змісту початкової освіти*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 23 – 25 квіт. 2001 р. Полтава, 2001. С. 3.

REFERENCES

1. Bybyk S. P. Slovnyk inshomovnykh sliv: tlumachennya, slovotvorennya ta slovovzhyvannya [Dictionary of foreign words: interpretation, word formation and word usage] edited by S. Ya. Yermolenko. Kharkiv: Folio, 2006. 623 p. [in Ukrainian].

2. Verbets' V. V. Teoretyko-metodolohichni zasady formuvannya dukhovno-tvorchoho potentsialu student-s'koyi molodi [Theoretical and methodological principles of formation of spiritual and creative potential of youth students. Extended thesis of Doctoral dissertation, 2005. 39 p. [in Ukrainian].

3. Volod'ko V. M. Osnovni problemy pidhotovky maybutn'oho vchytelya [The main problems of future teacher training]. *Pedahohika i psykholohiya*. 1999. № 2. P. 89–98. [in Ukrainian].

4. Hekalo L. Rozvytok tvorchoho potentsialu pedahoha [Development of creative potential of a teacher]. *Pochatkova osvita*. 2014. № 10. P. 5–8. [in Ukrainian].

5. Hluzman A. V. Zmist ponyat' «kompetentnist'» i «kompetentsiya» v suchasniy pedahohichniy praktytsi [The content of the concepts of «competence» and «competence» in modern pedagogical practice]. *Naukovyy chasopys NPU imeni*

M. P. Drahomanova. Seriya 16: Tvorchа osobystist' uchytelya: problemy teorii i praktyky. 2012. No 17. P. 11–14. [in Ukrainian].

6. Желан А. В. Формування музичної компетентності майбутніх вихователів днз під час навчання у ВНЗ [Formation of musical competence of future educators of higher education institutions while studying at university]. *Naukovi zapysky Nizhyns'koho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholya. Psykholoho-pedahohichni nauky. 2015. № 4. P. 186–191. [in Ukrainian].*

7. Mkrtichyan O. A. Pidhotovka vykhovateliv zakladiv doshkil'noyi osvity do rozvytku muzychnykh zdibnostey ditey 4-7 rokiv: teoretychnyy ta metodychnyy aspekty [Training of educators of preschool institutions for the development of musical abilities of children 4-7 years: theoretical and methodological aspects]. Kharkiv: Vydavnytstvo «Mitra», 2020. 402 p. [in Ukrainian].

8. Pashchenko V. O. Profesiyna pidhotovka vchytelya. Pidhotovka pedahohichnykh kadriv do roboty v umovakh novoyi struktury zmistu pochatkovoyi osvity [Teacher training]. *Pidhotovka pedahohichnykh kadriv do roboty v umovakh novoyi struktury zmistu pochatkovoyi osvity: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. (23–25 kvit. 2001 r.) Poltava, 2001. P. 3. [in Ukrainian].*